

De moed van de verandering

INE RENSON

Als er nu één auteur was die we met het jaareinde hadden willen interviewen, was het wel Tony Judt. De man schreef met 'Het land is moe' een van de fijnste boekjes van het jaar. Eindelijk nog eens een politiek pamflet. Een vlammend pleidooi voor het herstel van de verzorgingsstaat. Een genadeloze afrekening met het doorgeschooten vrijemarktdenken. Een politiek testament, ook. De erudiete schrijver-historicus is afgelopen zomer overleden. Hij was 62. Het verhaal van zijn sterven is even genadeloos als zijn pen.

'Ik ben een hoopje dode spieren dat denkt.' Hij zei het met een haast onmenselijk gevoel voor zelfspot tegen de journalist van de Britse krant The Guardian die in het voorjaar een van de laatste legendarische interviews van hem afnam bij het verschijnen van 'Ill Fares the Land' (Het land is moe). Tony Judt, de Britse historicus die wereldfaam kreeg met zijn magistraal 'Postwar' - een episch relaas van hoe Europa uit de puinhopen van de Tweede Wereldoorlog herrees - zat in de werkkamer van zijn appartement van de universiteit van New York. Niet aan een bureau maar in een elektrische rolstoel, gewikkeld in een warm deken, bewegingsloos, met een plastic tube onder zijn neus en een microfoon die zijn stem versterkte via een box op de boekenplank.

Tony Judt verkeerde in een vergevorderd stadium van ALS (amyotrofische laterale sclerose), een zeldzame neurologische aandoening die geleidelijk alle spieren verlamt. Alleen het brein en het bewustzijn blijven intact. De man die zijn leven wijdde aan denken, en door vriend en vijand werd omschreven als extreem intelligent en welbespraakt, was gedoemd gevangen te zitten in zijn lichaam, met niets anders dan de mogelijkheid 'te scrollen door zijn leven, gedachten, fantasieën en herinneringen'.

Zelf omschreef Judt zijn vreselijke ziekte, die in september 2008 werd vastgesteld, als 'een gevangenisstraf zonder gratie waarbij je cel elke dag tien centimeter kleiner wordt'. En toch gaf de historicus zich niet gewonnen. Hij maakte zich op voor een laatste - onvrijwillige - intellectuele reis. Judt had in het najaar van 2009 een speech gegeven over de pluspunten van de sociaaldemocratie. Die had veel reacties losgeweekt. Hij was tot de vaststelling gekomen dat vooral jonge mensen niet meer wisten wat het was, dat collectieve denken. We zijn de welvaartsstaat zo gewoon gaan vinden, dat we hem niet meer appreciëren - in tegendeel, in onze individuele expansiedrift zijn we de staat steeds verder gaan uitkleeden. In de nasleep van de financiële crisis zag Judt de desastreuze gevolgen daarvan in. Met de tijd die hem restte, wilde hij daar iets aan doen. Een laatste intellectuele kruistocht.

VALREEP

Het boek raakte af op de valreep, letterlijk, enkele maanden voor Judts ademhalingsspier zich als laatste aan zijn ziekte overgaf. Hij 'schreef' het aan de hand van een geheugentechniek die hij ook gebruikte voor een reeks essays die hij nog maakte voor The New York Review of Books. 's Nachts trok hij in gedachten een reusachtig huis met vele kamers op, die hij een voor een vulde met een hoofdstuk of een paragraaf van het boek. De dag nadien haalde hij zich een na een de kamers voor de geest, en dicteerde hij de inhoud aan een assistent.

Het kan aan het besef liggen dat die nachtelijke composities zijn laatste bijdrage tot het verbeteren

van de wereld zouden zijn - laatste zin: 'Iemand heeft ooit vastgesteld dat filosofen de wereld tot nu toe slechts op verschillende manieren hebben geïnterpreteerd, maar dat het erom gaat hem te veranderen' - maar het boek is een echt politiek pamflet geworden. Een door verontwaardiging gedreven aanklacht tegen egoïsme en een oprecht pleidooi voor solidariteit.

'Er is iets grondig mis met onze manier van leven', steekt Judt van wal. 'Dertig jaar lang hebben we de jacht op materieel eigenbelang als een deugd beschouwd. We weten wat de dingen kosten, maar we hebben geen idee wat ze waard zijn. Van een rechterlijk oordeel of een juridische stap vragen we ons niet meer af of die terecht, eerlijk, rechtvaardig of juist is, en al helemaal niet of die zal bijdragen aan de totstandkoming van een betere maatschappij of wereld. Hoe moeilijk die antwoorden ook zijn, ooit waren dat dé politieke vragen. We moeten opnieuw leren die vragen te stellen.'

Judt stelt vast dat we afgegleden zijn in een 'wanhopige race om onszelf te verheffen boven de anderen'. En terwijl wij als individuen spilzieker worden en enkel gedreven worden door een egoïstische drang naar steeds meer geld, 'zijn de symptomen van collectieve verarming alom waarneembaar. De kapotte snelwegen, failliete steden, instortende bruggen, falende scholen, werklozen, onderbetaalden en onverzekerden zijn stuk voor stuk symptomen van een collectief onvermogen.'

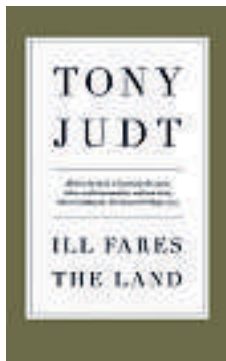
De welvaartsstaten die overal in Europa en in de VS na de Tweede Wereldoorlog tot ontwikkeling kwamen, werden in de loop van de jaren tachtig, negentig en tijdens het voorbije decennium langzaam maar zeker ontmanteld. Dat kon, zegt Judt, omdat 'in de loop van het tijdperk Thatcher-Blair-Brown de heiligverklaring van bankiers, effectenmakers, optiehandelaren, nieuwe rijken en ieder ander met toegang tot grote hoeveelheden geld heeft geleid tot blinde bewondering voor een minimale regulering van de 'financiële dienstenindustrie' en een daaruit voortvloeiend vertrouwen in de van nature gunstige werking van de wereldwijde markt voor financiële producten'.

Dat mantra werd, zo herinnert de auteur ons eraan, ondersteund door de theorie van de Chicago-economen, die de 'cynische of gewoon incompetente' bankdirecteuren en handelaars van het intellectuele gezag ervan verzekerden dat hun handelen nuttig was voor het algemeen welzijn en aan elk toezicht kon worden onttrokken.

Een leuke passage is overigens die waarin Judt er fijntjes op wijst dat wij ons al die jaren hebben laten leiden door een historische scheef-trekking: stuk voor stuk waren de belangrijkste Chicago-economen - Ludwig von Mises, Friedrich Hayek, Joseph Schumpeter en Karl Popper - Oostenrijkers die naar de VS waren uitgeweken, getraumatiseerd door de gebeurtenissen die zich tijdens het interbellum in hun land voltrokken. De invasie en de bezetting door de nazi's lepelden hun een afschuw voor elke vorm van gezag in, wat alleen kon worden overstegen in ultraliberale, open samenlevingen.

PRIVATISERING

Maar interessant wordt het pas echt wanneer Judt de vinger legt op de gevolgen van dat laissez-fairebeleid. In de Angelsaksische landen, waar het vrijemarktdenken het verst is doorgedrongen, is de sociale mobiliteit volledig ingestort. Kinderen doen

Tony Judt daagt de bestuurders van vandaag uit zich opnieuw de juiste vragen te stellen.

© CORBIS

het niet meer beter dan hun ouders. Armen blijven arm. De werkloosheid in de VS piekt op een dramatische 18 procent. De inkomensongelijkheid is er groter dan ooit. Judt windt zich op over de vaststelling dat de hoogste baas van Wal-Mart 900 keer het salaris van zijn gemiddelde werknemer incasseert. Veel meer dan tijdens de jaren van Franklin Roosevelt's New Deal vallen Amerikanen vandaag ten prooi aan gezondheidsproblemen, gemiste onderwijskansen en criminaliteit.

Tegelijk, betoogt Judt, merk je hoe de Scandinavische landen, de enige waar de welvaartsstaat nog grotendeels overeind blijft, de kleinste kloof tussen arm en rijk hebben en bovendien ook de welvarendste landen van de wereld zijn. De VS scoren ondanks hun enorme rijkdom laag. De gemiddelde levensduur ligt er lager dan in Bosnië.

Wat moeten we daar nu mee aan? Het probleem, zegt Judt, is dat de verdedigers van de staat in het defensief gedrongen zijn. Links heeft nog steeds geen antwoord gevonden op de crisis, op het falen

hulp snellen. Ironisch genoeg moest ze dat bij de banken ook.

MOREEL APPEL

Over al die dingen valt uiteraard te discussiëren. Maar de grote verdienste van Judt is dat hij niet alleen een pleidooi houdt voor de voordelen van de sociaaldemocratie. Hij doet bovenal een moreel appel. Hoeft het nog te verwonderen dat de mensen steeds minder vertrouwen hebben in een overheid die essentiële taken als openbaar vervoer, gezondheidszorg of beveiliging van zich afschuift? Judt daagt de bestuurders van vandaag uit zich opnieuw de juiste vragen te stellen: wat is het gemeenschappelijk belang? Wie wordt beter van deze beslissing? In plaats van alleen maar te denken: overleven we hiermee de volgende verkiezingen?

Maar ook wij, gewone stervelingen, blijven niet buiten schot. Net als in ons economisch leven, sneert Judt, zijn we politieke consumenten geworden, geïnteresseerd in afzonderlijke doelstellingen maar voor de rest cynisch en apathisch en niet meer in staat het grotere plaatje te zien. Waarom laten we ons zomaar doen? Waarom vinden we 'planning, een progressief belastingstelsel en het collectieve bezit van algemene middelen niet te tolereren beperkingen van onze vrijheid, terwijl cameratoezicht, staatssteun voor 'niet failliet kunende' investeringsbanken, het afluisteren van telefoongesprekken en dure buitenlandse oorlogen wel tot de aanvaardbare lasten voor een vrij volk behoren?'

Het fijne aan het werk van Judt is dat velen er zich door aangesproken kunnen voelen. Met Bart De Wever deelt hij een zekere bewondering voor de conservatieve denker Edmund Burke (die onder meer stelt dat we door een sociaal pact verbonden zijn met de generaties voor en na ons), terwijl hij met Elio Di Rupo een rotsvast geloof in de rol van de overheid deelt. Maar tegelijk hekelt hij als geen ander het onvermogen van logge en obese overheidsbedrijven. Judt is voor geen gat te vangen, en net dat maakt hem zo uniek.

'Als ik het goed krijg,' voorspelde de man, 'kan het boek echt impact hebben.' In theorie is hij alvast geslaagd. Geen westerse beleidsmaker die Judt de voorbije maanden niet geciteerd heeft. Velen delen zijn analyse. Maar of deze generatie 'politieke lilliputters', zoals Judt ze zelf smalend neerzet, ook de moed tot verandering zal hebben, valt nog af te wachten. De praktijk zal het de komende jaren uitwijzen.

Politiek gezien leven we in een tijd van lilliputters.

van de vrije markt. Voor we het weten, raken we opnieuw meegesleept door de mantra van dereguleren, privatiseren en belastingen verlagen. We zijn er allen van overtuigd geraakt dat de prijs voor een interveniërende staat te hoog is: in ruil voor sociale veiligheid en vertrouwen kregen we ook economische inefficiëntie, verstikking van het ondernemerschap en een veel te hoge staatsschuld.

Nochtans, houdt Judt vol, is er geen alternatief. Hij toont omstandig aan dat privatisering in weerwil van de theoretische voordelen inefficiënt gebleken is. Het debacle van de privatisering van de Britse spoorwegen en de Londense metro is maar een van de vele voorbeelden die zijn gelijk moeten staan. Uiteindelijk moest de overheid toch weer te